

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Željka Moguš

Reforma školstva Ivana Mažuranića

ZAVRŠNI RAD

Osijek, veljača 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Preddiplomski sveučilišni studij ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja

Reforma školstva Ivana Mažuranića

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Zavičajna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Damir Matanović

Student: Željka Moguš

Matični broj: 2182

Sadržaj

Sažetak	3
Uvod	4
1. Početci hrvatskog školstva	5
1.1. Crkvene škole.....	5
Župne škole	5
Katedralne škole.....	6
Samostanske škole.....	6
1.2. Gradske škole.....	6
1.3. Državne škole.....	7
2. Značajni razvoj hrvatskog školstva	8
2.1. Školovanje u drugoj polovici 19. Stoljeća	8
2.1.1. Materijalni uvjeti.....	8
2.1.2. Strogi odgoj.....	9
3. Odgoj i školovanje žena.....	10
3.1. Djevojačke škole	10
3.2. Škole za udaju	11
3.3. Diskriminacija žena i prvi upisi na Medicinski fakultet	11
4. Ivan Mažuranić	12
4.1. Reforma uprave i sudstva	13
4.2. Ostale reforme.....	15
4.3. Modernizacija zdravstva.....	15
4.4. Zakonska osnova o zadrugama.....	16
4.5. Reforma pučkog školstva	16
4.6. Osnivanje Sveučilišta	17
5. Prvi hrvatski školski zakon	18
5.1. Škole	18
5.2. Učitelji.....	19
5.3. Bolesti	19
5.4. Opetovnica.....	20
6. Razvoj srednjeg i visokog školstva	21
6.1. Srednje škole.....	21
6.2. Visoke škole.....	22
7. Utjecaj reforme – Statistika.....	22
Zaključak	23
Literatura	24

Sažetak

Pod vodstvom bana Ivana Mažuranića 1874. godine, nastaje prvi školski zakon na tlu Hrvatske slijedom čega se školstvo moderniziralo te postalo naprednije i uređenije. Promjene su se očitovale u djelomičnoj sekularizaciji školstva, besplatnom pohađanju škola, državnom nadzoru nad školama, inovacijama u didaktičko-metodičkim postupcima, kao i u obrazovanju i izjednačavanju ženskog i muškog učiteljskog osoblja. Promjene u školstvu Hrvatske koje su izazvane prvim školskim zakonom, potakle su veći interes i brigu za daljnji napredak i razvitak prosvjete. Usprkos brojnim poteškoćama, važnost školstva je novim školskim zakonom uzdignuta na visoku razinu.

Ključne riječi : Ivan Mažuranić, školstvo, zakon, napredak, promjene

Abstract

Under the leadership of Ban Ivan Mažuranić in 1874 woes creation of the first law school in the Croatian territory following to which education modernize and become more advanced and better organized. The changes are manifested in the partial secularization of education, free school attendance, state control over schools, innovation in the didactic and methodological procedures, as well as in education and equality of male and female teaching staff. Changes in Croatian education introduced by early school law have prompted growing interest and concern for further progress and development of education. Despite many difficulties, the importance of education in a new school law had raised to a high level.

Keywords : Ivan Mažuranić , education , law , progress , change

Uvod

Kao temu svog diplomskog rada izabrala sam reforme školstva Ivana Mažuranića. Rad prikazuje promjene u školstvu krajem 19. stoljeća. Ovo je važno razdoblje jer tada nastaje prvi školski zakon na tlu Hrvatske (1874. godine), slijedom čega se školstvo moderniziralo te postalo naprednije i uređenije. Rad prikazuje razvoj školstva u Hrvatskoj od samih početaka, kako je zapravo počelo obrazovanje, da je u početnom odgoju kao i školovanju veći dio vremena dominirala crkva. Crkva si je to mogla dopustiti jer su oni u svojim samostanima posjedovali velik broj knjiga, a i bili su daleko bolje obrazovaniji nego većina građana. No s vremenom je i građanstvo počelo osnivati škole za svoje potrebe, poput gradskih, i državnih škola.

Hrvatsko školstvo je prolazilo kroz mnoge promjene, godine obaveznog školovanja su se mijenjale eksponencijalno sa društvenim potrebama za znanjem, i radnom snagom. Tako je počelo sa četiri godine, sedmogodišnje i niže gimnazije, osmerogodišnje i dvogodišnje gimnazije, da bi došli do današnjeg modela od osmogodišnjeg osnovnoškolskog obrazovanja i trogodišnje i četverogodišnje zanatske škole.

Mažuranić nije provodio reforme samo u školstvu, zaslužan je za mnoge promijene u to vrijeme te je uvelike pridonio modernizaciji Hrvatske. Razdoblje od 1873.-1875. bilo je najintenzivnije razdoblje provođenja reformi u sudstvu, upravi te različitim ekonomsko - društvenim pitanjima, kao što su seljačke zadruge i školstvo.

Put prema reformama bio je praćen brojnim problemima, s jedne strane je mađarska interpretacija Hrvatsko - ugarske nagodbe, a s druge strane su brojni financijski problemi koji su usporavali modernizacijske reforme bana Mažuranića. Ipak ovo nije spriječilo bana u usponu Hrvatske prema modernom građanskom društvu.

1. Počeci hrvatskog školstva

Hrvati su doseljnjem u domovinu zatekli već razvijenu romansku kulturu s već ranije prihvaćenim kršćanstvom. Našli su se stisnuti između jakih utjecaja Istoka (Bizanta) i Zapada (Rima). Na području obrazovanja počinju sukobi između latinskog i slavenskog jezika i pisma. Obrazovanje na latinskom provodili su svećenici, a slavensko obrazovanje i pismenost vežu se uz braću Ćirila i Metodija. Oni su preveli svete knjige na slavenski jezik i uveli slavensko pismo glagoljicu preko kojeg su širili pismenost među Hrvatima. Oko njih su se okupili mnogi slavenski učenici te tako nastaje prva kršćanska škola. U školi se učilo čitati i pisati ali najviše se pripremalo učenike katakumene (odrasle osobe koje se pokrštavaju) za prihvaćanje svih aspekata kršćanstava. Početak institucionalnog obrazovanja pojedini povjesničari različito tumače no svi početak vežu uz 9. i 10. stoljeće. (Munjiza, 2009.)

1.1. Crkvene škole

Država nije izravno brinula za obrazovanje, no u biskupijama koje je osnivala je davala bogate dohotke koji su se između ostalog koristili i za obrazovanje. Država, gradovi, općine i pojedinci gube pravo otvaranja škola i podučavanja. Podučavati smije jedino svećenik ili svjetovnjak koji je pod nadzorom crkve. Zbog toga će Crkva zadržati dominantnu ulogu u školskom obrazovanju sve do početka otvaranja državnih škola. Crkvene škole su imale interni i eksterni karakter, međusobno su bile različite prema načinu organizacije, dužini trajanja, nastavnim planovima i programima. Moguće je razlikovati tri dominantne vrste crkvenih škola : župne, katedralne i samostanske.

Župne škole su najelementarnije, svaka župa ima svoju školu a predavalo se na župnom dvoru ili u stanu svećenika. Obrazovanje se sastojalo od čitanja, pisanja, pjevanja crkvenih pjesama, molitve i pomaganja kod crkvenih obreda. Bilo je poželjno da svaka župa ima svoju školu, no ako to nije bilo moguće učenici su se slali u manastir drugog reda na podučavanje.

Katedralne škole su se nalazile u sjedištima biskupija, nastava je bila na latinskom i isključivo je služila za pripremanje novog svećeničkog kadra. Bile su, što se obrazovanja tiče nadmoćne nad župnim i samostanskim školama jer su davale puno više obrazovanja u odnosu na njih.

Samostanske škole su bile najbrojnije i imale su interni i eksterni kadar. Interni kadar je služio za pripremanje novih svećenika, a eksterni je odgajao mladež u vjerskom duhu i pripremao ga za potrebe državne administracije. (Munjiza, 2009.)

1.2. Gradske škole

Uvođenjem novog načina manufakturne proizvodnje i jačanjem građanske klase, postojeće crkvene škole nisu više ispunjavale te nove potrebe, te će se uz njih otvarati i gradske škole za potrebe gradske administracije, obrtnika i trgovaca. Te škole se razlikuju po bitnim elementima, ovisno o osnivačima te namjeni. Osnivaju se javne i privatne gradske škole koje su se dijelile na gradske, gradske ili općinske, gramatičke te gramatičko-retoričke. Općeg nastavnog plana nije bilo. Stručnost učitelja bila je upitna. Od njih se tada nije puno tražilo, bilo je dovoljno da znaju onoliko koliko je sadržano u udžbenicima. Zbog toga je učitelj mogao biti gotovo svatko tko zna čitati i pisati. Često su učitelji bili jako skromnog znanja, bilo je važno da služe svećeniku, znaju svirati orgulje, pjevaju u crkvi, zvone za misu te idu sa svećenikom u procesijama, slavljinama i sahranama. Često su ti učitelji zapravo bili propali učenici, umirovljeni podoficiri ili pak nesvršeni svećenici. Prema tome je učitelj više bio crkvenjak nego učitelj koji zbilja može prenijeti znanje. Učiteljski poziv je bio jako slabo i neredovito plaćen, pa su zbog toga rijetki prihvaćali to zvanje. Svaka škola je radila prema vlastitom nastavnom planu i programu. Školsko obrazovanje je i dalje bilo privilegija bogatih te se još uvijek zadržao i privatni oblik obrazovanja u obitelji. Često su se uzimali učitelji koji su vješti u čitanju i pisanju za privatne poduke u domu.

1.3. Državne škole

Jačanjem centralne državne vlasti otvaraju se i državne škole, koje cvjetaju u doba prosvjetiteljstva, jer je temeljna odrednica gospodarskog i društvenog napretka pismenost naroda. To uvođenje počinje sa vlašću carice Marije Terezije, koja tu školsku reformu povjerava Johannu Ignazu Felbigeru koji ju je obznanio u „Općem školskom redu“ 1774.godine. „Opći školski red“ predviđa trivijalne, glavne i normalne škole. Normalne i glavne škole imale su u pravilo do 4 razreda koji se dijelio na 2 godišta,pa su mogle trajati i do 5 godina. U njima se učilo elementarno gradivo iz vjeronauka, biblijske povijesti, čitanja i pisanja na njemačkom jeziku, računanje te nauka o poštenju i gospodarstvu. Za djevojčice se po „Općem školskom redu“ otvaraju zasebne škole, u posebnim zgradama, one su uz navedene predmete slušale i ženski ručni rad i upute u racionalnom kućanstvu. Djeca koja nisu polazila te škole morala su polaziti nedjeljnu školu ili opetovnicu. Gdje se pripremalo mladež za uspješno gospodarenje svojim domaćinstvom. (Munjiza, 2009.)

2. Značajni razvoj hrvatskog školstva

1334. godine spominje se gradska škola na Gradecu, nakon toga broj škola je u stalnom porastu. U Hrvatskoj je najjači razvitak školstva zabilježen tek u 19.st. Za taj nagli razvitak najzaslužnija je Narodna stranka s banom Ivanom Mažuranićem kao vođom. Oni su nastojali da se Hrvatska razvije u modernu državu u kojoj su razvijeni samostalan kulturni i prosvjetni život, te su ju željeli učiniti nezavisnom. Koliko se školstvo razvijalo moguće je i zaključiti iz podataka da je 1869.godine u Hrvatskoj od cjelokupnog broja stanovnika (1,854.826) nepismenih bilo 80,50 %. Do 1900. Godine broj nepismenih se znatno smanjio te je iznosio 54, 41% od ukupnog broja stanovnika. Poseban napredak osjetio se u razvoju osnovnih škola. (Munjiza, 2009.)

2.1. Školovanje u drugoj polovici 19. Stoljeća

Školovanje je u osnovnim školama trajalo četiri godine, a broj je nastavnih predmeta i sadržaja proširen. Šezdesetih godina 19. stoljeća, učenici su u osnovnim školama učili uglavnom vjeronauk, čitanje pisanje i ponešto računanja. Od 1873. uz sve to dodani su i materinski jezik, račun, zemljopis, povijest, fizika, prirodopis, krasopis, geometrijsko crtanje, pjevanje, gimnastika i praktično znanje iz gospodarstva. Djevojčice su učile ručni rad i domaćinstvo. (Župan, 2002.)

2.1.1.Materijalni uvjeti

U školama su se počela koristiti mnoga nastavna pomagala kao što su zemljopisna karta Hrvatske, globusi, karta Europe, slike iz hrvatske povijesti, slike životinja i biljaka, fizikalni aparati i sl. Počele su se koristiti početnice i čitanke pisane na hrvatskom jeziku. Nisu sve škole imale ovakve materijale. Mnoge škole su se nalazile na zabačenim mjestima, nisu imale ni najpotrebniji namještaj niti nastavna pomagala. U takvim siromašnim školama učenicu nisu imali ni knjiga ni ostalog pribora. Nasuprot tome neke škole imale su i školske vrtove. Učenici su održavali te vrtove. Uzgajali su žitarice, voće i povrće, a u nekim školama uzgajale su se i pčele te dudov svilac. (Čuvaj,1910.)

2.1.2. Strogi odgoj

Učitelji su bili strogi, oni su odgajani u strogoj poslušnosti pa su tako odgajali i svoje učenike. Često se upotrebljavala fizička kazna, šibanje, školski zatvor, klečanje na kukuruзу ili pijesku, stajanje u klupi ili pred razredom. Postojale su i kazne kada učenik ne napiše dobro školsku ili domaću zadaću, u tom slučaju zadaću je trebalo napisati još deset ili čak dvadeset puta. Nasuprot represivnom odgoju su poticajne odgojne mjere koje su služile za poticanje marljivih i pristojnih učenika. Nagrađivalo ih se nekim predmetima, poput odjeće, ali i novčanim nagradama, uvedene su i počasne klupe ,pohvalnice, medalje. Sva navedena odgojna sredstva bila su u području vanjske motivacije i njima se željelo trenutačno djelovati, disciplinirati, no nije se razmišljalo o dugotrajnim učincima tih metoda.

Iako je broj škola rastao ipak ih nije bilo dovoljno. U slabije napučenim krajevima škole su bile predaleko pa mnoga djeca nisu mogla dolaziti. Čest problem su bile vremenske nepogode poput visokog snijega zimi, ali i opasnost od divljih životinja.

3. Odgoj i školovanje žena

U 19. Stoljeću u hrvatskoj su postojale dvije spolne politike. Na selu je bila prisutna politika tradicionalnog društva te građanska politika u gradu koju je činilo tek 7 posto stanovništva Banske Hrvatske. Ta dvojnost spolnih politika bila je prisutna zbog sporog razvoja građanskog društva. Spolna je politika školskih vlasti primarnu strategiju temeljila na konstrukciji poželjnih spolnih identiteta. Na spolnu pedagogiju u Hrvatskoj u to vrijeme, uvelike su utjecali strani filozofi i pedagozi. Mnogi su bili pod utjecajem filozofa Jean Jacquesa Rousseaua (1712.-1778.) Rousseau je izgradio antifeministički nastrojenu koncepciju, a svoja promišljanja je iznio u Emilu (1762.). (Župan, 2013.)

3.1. Djevojačke škole

U drugoj polovici 19. Stoljeća u Hrvatskom obrazovnom sustavu, više djevojačke škole i stručne škole bile su mjesto za oblikovanje poželjnih ženskih identiteta, odnosno mjesto za stvaranje dobrih kućanica. Da bi se strategija oblikovanja dobrih kućanica mogla ostvariti, bilo je potrebno odvojiti mušku i žensku djecu, odnosno odvojiti učenike i učenice. U pučkim školama se nije u potpunosti provodilo odvajanje učenika i učenica, ali samo zbog nepovoljnog financijskog stanja. U gradovima i u većim mjestima Banske Hrvatske, postojale su posebne djevojačke i dječjačke pučke škole. U višim djevojačkim školama naglasak je bio na oblikovanju poželjnog identiteta kućanice, a u ženskim stručnim školama naglasak je bio na ručnom radu. Ručni rad bitno je određivao identitet žene u 19. stoljeću jer je smještao ženu u privatnost doma, odnosno na mjesto koje je tada shvaćano kao prirodno ženino mjesto. Politika školstva zasnivala se na nizu disciplinskih propisa koji su bili spolno određeni. Učenici i učenice su se različito tretirali, što je bilo vidljivo i u pojačanoj kontroli ženske tjelesnosti i seksualnosti. (Župan, 2013.)

3.2. Škole za udaju

Tijekom 19. Stoljeća počelo se otvarati sve više privatnih djevojačkih škola. To su zapravo bile „Škole za udaju“ jer su se u njima obrazovale buduće udavače. Glavni obrazovni cilj tih školi bila je priprema djevojaka za što bolju udaju. Učio se francuski jezik, sviranje klavira, ples te salonski društveni maniri. Samo dio žena srednje i više građanske klase nije radilo i unutar i izvan kućanstva. Seljanke, nadničarke i radnice, svojim radom izvan kućanstva nisu bile oslobođene kućanskih poslova, a cjelodnevni kućanski poslovi obilježavali su svakodnevni život i žena iz niže građanske klase. Unatoč radu izvan kuće, najveći dio žena nije imao vlastite prihode, već je muškarac raspolagao gotovo svom imovinom i prihodima. Neki pedagozi podupiru rad žena izvan kuće. Pedagog Mijat Stojanović je smatrao da je žena sposobna raditi sve moguće fizičke poslove, te da ih se treba od mladosti učiti zanatima kojima bi si osigurale budućnost. Svojim zalaganjem za povećanjem mogućnosti ženskog zapošljavanja, Stojanović je napravio bitan odmak od predodžbe o muškim i ženskim zanimanjima te o muškim i ženskim mentalnim sposobnostima. (Župan, 2013.)

3.3. Diskriminacija žena i prvi upisi na Medicinski fakultet

Žene su prihvaćale tadašnji položaj žena. Čak se i kraljica Viktorija protivila ženskim pravima te je taj otpor žena nazivala „ bezumnom grešnom ludosti zvanj „ženska prava“ sa svim popratnim užasima kojima je moj jadan spol sklon...“ Viktorija je smatrala da će žena ako se odrekne ženstvenosti, postati najzlobniji, najbezdušniji i najodvratnij ljudski stvor. Takvo mišljenje imale su i mnoge druge žene neovisno o njihovoj dobi ili društvenom statusu. Žene su diskriminirali i znanstvenici, mnogi su pisali i knjige o slabijim mentalnim sposobnostima žena. Otto Weinger je tvrdio da su žene bića bez volje i karaktera, da nisu umna biće te da zato nisu sposobna na intelektualna promišljanja. 1900. godine vlasti u Beču su dopustile upis žena na Medicinski fakultet.

Svi su profesori bečkog fakulteta odbili podržati tu ideju. Unatoč tom otporu te godine su se djevojke počele upisivati na Medicinski fakultet. (Župan, 2013.)

4. Ivan Mažuranić

Nakon odstupanja Kolomana Bedekovića sa banske časti 17. veljače 1872.g., banskim namjesnikom je imenovan Antun Vakanović, koji je obnašao ovu dužnost sve do 1873. g. kada ga je u jesen zamijenio Ivan Mažuranić. Bilo je to vrijeme nakon revizije Hrvatsko - ugarske nagodbe, kada je hrvatska javnost težila za promjenama. Pripadnici Narodne stranke oduševljeno su dočekali Mažuranića kao dosljednog liberala, prvog „sina građanskog roda“ ili „pučanina“, od kojega se mogla očekivati sustavna suradnja sa zakonodavnim tijelom i pretpostaviti dobra veza s vrhovima Monarhije, te je bio kao stvoren za kontinuiranu brigu o reformama.

Mažuranić je želio provesti reforme, ali na diplomatski način, ne želeći izazvati Mađare, uvijek je imao u vidu kako bi oni mogli reagirati, išao je taktikom da reforme ne izlaze iz okvira Nagodbe, znao je da bi izlaženje reformi iz ovog okvira, doprinijelo jačanju hrvatske autonomije, a ovakvo djelovanje reformi ne bi dopustila vlada Kalmana Tisze, tadašnjeg ministra – predsjednika ugarske vlade.

Mažuranić je trebao izraditi cijeli program liberalnih reformi, nije slijedio Rauchov primjer otpuštanja nepoćudnih činovnika, već je polagano zamjenjivao činovnike – diletante stručnjacima. Također je maknuo sve velike župane koji su se protivili njegovoj djelatnosti.

Razdoblje od 1873.-1875. bilo je najintenzivnije razdoblje provođenja reformi u sudstvu, upravi te različitim ekonomsko - društvenim pitanjima, kao što su seljačke zadruge i školstvo.

Put prema reformama bio je praćen brojnim problemima, s jedne strane je mađarska interpretacija Hrvatsko - ugarske nagodbe, a s druge strane su brojni financijski problemi koji su usporavali modernizacijske reforme bana Mažuranića. Ipak ovo nije spriječilo bana u usponu Hrvatske prema modernom građanskom društvu.

4.1. Reforma uprave i sudstva

Mažuranić je najprije odlučio napraviti reda u upravi i to kroz 2 cilja: Prvim ciljem je želio odvojiti upravu od sudstva, koja je još od neoapsolutizma spojena na najnižoj razini u kotarskim uredima, zatim u municipalnim sudovima od 1861.g. i na najvišoj razini jer je predsjednik vrhovnog suda - Stola sedmorice bio ban. Trebalo je izgraditi novi upravni i sudski sustav, prema europskim uzorima, u ovome slučaju, austrijskim.

Drugim ciljem je želio ustvrditi banovu odgovornost Saboru za ustavnost i zakonitost vladarskih akata koji pripadaju njegovom djelokrugu. Stoga je Mažuranić u prosincu 1873. g. predložio nacrt zakona o odgovornosti bana i triju odjelnih predstojnika Sabora, a Ministarsko vijeće ga je odbilo.

Prema zakonu od 10. siječnja 1874.g. samo su ban i njegov zamjenik odgovorni Saboru. Time ban više nije feudni dostojanstvenik, nego odgovorni izvršilac složne volje kralja i naroda. Zakon o sudačkoj vlasti uvodi kompetentnost i nezavisnost sudaca od političkih oblasti i sprječava njihovo otpuštanje iz političkih razloga, a suci su bili imenovani od kralja. Novim načelima bilo je potrebno ukinuti municipalno sudstvo pa su gradski, županijski i kotarski sudovi, zamijenjeni kraljevskim, odijeljenima od uprave.

Dijelom po francuskom uzoru izrađen je Zakon o kaznenom postupku, potvrđen je od kralja 17. kolovoza 1875. se temeljio na slijedećim načelima:

- a) načelo oficijelnosti, progon počinitelja kaznenih djela pridržan državi, a progone ih zato ovlaštene državni organi.
- b) načelo akuzatornosti, tj. odvajanju funkcije optužbe od suđenja, optužba je u rukama glavnog državnog tužitelja s točno određenom procesnom nalogu.
- c) načelo usmenosti i neposrednosti
- d) načelo javnosti - glavna rasprava mora biti javna, osim iznimnih tajnih slučajeva
- e) načelo materijalne istine – dužnost suda da na osnovi provedenog postupka i kritičkom ocjenom dokaza utvrdi stvarnu ili materijalnu istinu po slobodnom uvjerenju sudaca koji donose odluku.

U kaznenom postupku iz 1875. g. postojale su dvije vrste preventivnog zatvora za vrijeme privremenog postupka: predbježni pritvor i redoviti istražni zatvor.

Zakonik o kaznenom postupku obvezivao je organe što su sudjelovali u pripremnom postupku paziti na to da preventivni zatvor traje što kraće. Zakon je predvidio i puštanje zatvorenika na slobodu uz jamstvo. Unatoč ograničenim pravima, okrivljenik je imao pravo na branitelja.

Negativna strana zakona iz 1875. g. je uvođenje izvanrednih sudova, tj. ustanova tzv. Prijekog suda, koji je mogao biti proglašen za određeno područje na kojem bukne buna ili javno nasilje. Prijeki sud je proglašavao ban, nakon savjetovanja s predsjednikom Stola sedmorice. Za izricanje smrtne presude okrivljenog bila je potrebna jednoglasnost svih sudaca. Protiv presude se nije mogla uložiti žalba, a smrtna kazna se morala izvršiti u roku od 2 sata. Kaznenu praksu temeljito mijenjaju zakoni o ukinuću kazni „bijenja“ te okova i o uvjetnom dopustu kažnjenika, a Zakon o ukidanju tjelesne kazne je prvi „slobodoumni“ zakon Mažuranićeve vlade.

Uprava kaznionica je izdvojena iz vladinog unutrašnjeg odijela i stavljena pod upravu pravosudnog odjela. Ove reforme su bile popraćene nedostatkom financija, što je usporavalo i dijelom onemogućavalo njihovo napredovanje i rad.

4.2. Ostale reforme

Među zakonima Mažuranićeva razdoblja koji su bitno pridonijeli ubrzanju modernizacije, ističe se zakon o slobodi tiska i uvođenju porote u tiskovnim parnicama iz rujna 1874. g., zatim osnova o pravu na okupljanje iz 1875.g., kao i zakon o ravnopravnosti Židova iz rujna 1873. g.

Poznato nam je da su seljaci bili obvezani na tlaku za javne gradnje, primjerice popravak cesta i ostalih javnih zgrada. Za vrijeme neoapsolutističkog režima, vlastela je morala slati slugu, a umjesto rabote bio je moguć i otkup.

Pred Saborom je 1865. g. iznesena zakonska osnova u vezi s javnim radovima, a Sabor je 1869., 1871. i 1872. g. pozvao vladu da regulira to pitanje. U proljeće 1873. g. Vakanovićeva vlada je pripremila osnovu, koja je došla na red u listopadu iste godine, na početku Mažuranićeve vladavine.

Ukidanje rabote nije se moglo zamijeniti financiranjem javnih radnji iz skućenog budžeta, a nedostajala su sredstva za izgradnju prometnica. Saborski odbor nije mogao predložiti niti novi prirez jer to prema Nagodbi pripada zajedničkim poslovima, stoga osnova proglašava obvezni „otkup“ ručnih i voznih težaka za sve državljane.

Ovaj otkup primoravao je sve muškarce nakon navršene 18. god. života na plaćanje. $\frac{3}{4}$ otkupa se upotrebljavalo za zemaljske i kotarske ceste, a $\frac{1}{4}$ za općinske, dok bi se kod elementarnih nepogoda primjenjivao besplatni rad.

4.3. Modernizacija zdravstva

Na red je došla ova reforma, budući da stanovništvo, uglavnom seljačko, u pravilu nije imalo liječničku pomoć. U jesen 1874. g. pred Saborom se pojavila osnova koja regulira medicinsku i veterinarsku službu. Trebalo je još mnogo zdravstvenog prosvjećivanja jer puk nije prihvaćao stručno liječenje, budući da je bilo prisutno nadriliječništvo, kao što je puštanje krvi uz odlazak u toplice.

4.4. Zakonska osnova o zadrugama

Ova osnova prihvaćena je 14 mjeseci nakon što ju je Sabor izglasao u rujnu 1870. g. Uoči pretresa nove zakonske osnove, Mažuranić je izjavio da ne stoji iza nje, jer je izrađena prije njegova banovanja.

Osnovna tendencija zakonske osnove je postepeno ukidanje zadruga, odnosno nastojanje da se običajno pučko pravo zajedničkog vlasništva što bezbolnije pretvori u građansko pravo osobnog vlasništva ili suvlasništva, a zadrugama se zabranilo primanje novih članova.

Zakonska osnova o zadrugama je na dnevni red sabora došla u lipnju 1876. g., na prijedlog Zemaljske vlade.

Mažuranićeva vlada je pokušala srediti imovinsko stanje zadruga nakon njihove diobe revizijom gruntovničkih uložaka, što su ih dotada sastavljali neuki ljudi, a sada ispitani suci.

4.5. Reforma pučkog školstva

Mažuranićevu je vladu dočekalo opće nezadovoljstvo neefikasnošću, nestručno vođenih katoličkih pučkih škola, atmosfera sukoba učitelja i ravnatelja župnika te protivnika i zagovornika konfesionalnog školstva. Stoga je odlučio provesti liberalne reforme i u ovom segmentu ljudskog društva.

Mažuranićev i krajiški školski zakon, inspirirali su se austrijskim prosinačkim ustavom 1867.g., u kojem se, uz ostala liberalna načela, određuje da država, a ne više crkva ima vrhovni nadzor nad nastavom i odgojem.¹ Ovo je naišlo na žestok otpor katoličkog i pravoslavnog svećenstva, koje je do tada „držalo konce u rukama“ nad školstvom. Zakon o reformi školstva, stupio je na snagu 1875. g. Zakonom se umjesto konfesionalnih škola, uvelo obvezno školovanje i državne škole. On je ipak zadržao religiozne elemente naobrazbe, učitelj je trebao biti iste vjere kao i većina djece u školi, a škola je imala zadaću da religiozno i ćudoredno odgaja djecu. Također je dopuštao i osnivanje privatnih škola sa pravom javnosti u crkvenim općinama. Zakon nastoji osigurati bitan preduvjet modernoga školstva: obuhvaćanje sve muške i ženske djece dorasle za

školu, odredbom da svako naselje koje ima 40 - ero djece mora imati opću pučku školu. Mažuranićev zakon o školstvu je, unatoč negodovanju svećenstva, kao i financijskim preprekama u prvih 10 godina svoje primjene omogućio povećanje broja djece obuhvaćene obrazovanjem, kvalitetniju nastavu te opadanje broja nepismenosti. (Munjiza, 2009.)

4.6. Osnivanje Sveučilišta

Inicijativa biskupa Strossmayera za osnivanjem Jugoslavenske akademije i jugoslavenskog sveučilišta bitan je dio velikih reformnih zadaća koje ih je namjeravao izvršiti Sabor 1861.g

Smatrao je da su one bitan preduvjet da se „naš narod ubuduće može natjecati s najobrazovanim narodima svijeta.“ Ono bi osiguralo oružje duha naobrazbe i dopunilo te prevladalo dotadašnji temelj za opravdanje političke samostalnosti.

Sabor je 1861.g. izglasao zakonsku osnovu o jugoslavenskom sveučilištu, ali je vladar nije potvrdio. Sabor se 1865. g. ponovno bavi ovim pitanjem, koje je i dalje ostalo otvoreno.

Kada se Mažuranić predstavio kao novi ban, izglasana je zakonska osnova o sveučilištu, a vladar je sankcionirao obje zakonske osnove 5. siječnja 1874. g.

Sveučilište se smatralo pitanjem nacionalne časti pa su bile intenzivne pripreme te su imenovani prvi profesori, a svečano otvorenje je uslijedilo 19. listopada 1874. g. Otvoreno je Sveučilište sa tri fakulteta: teološkim, pravnim i filozofskim, a prvi rektor Matija Mesić izjavio je kako osnivanjem Sveučilišta počinje novo, sretnije vrijeme u kulturnoj povijesti Hrvata, jer je to vrh piramide u izgradnji moderne hrvatske kulture na kraju 19. st.

5. Prvi hrvatski školski zakon

Kako se u drugoj polovici 19. Stoljeća osnivaju učiteljske škole, tako se i za njihove potrebe pišu i prvi domaći udžbenici. U njima se analizira pedagogija kao teorijska znanost i praktično primjenjivo umijeće. Učitelji osnivaju zborove poput HPKZa , i izdaju stručne časopise poput „Napretka“. U to vrijeme poklopio se niz povoljnih čimbenika za osamostaljivanje i znanstveno utemeljenje pedagogije. Hrvatska je prvi puta mogla autonomno urediti svoje školstvo, i 1874.godine se donosi prvi samostalni školski zakon.

5.1. Škole

Situacija u Monarhiji još je uvijek bila prilično nezadovoljavajuća u pogledu školskih zgrada i opreme, zbog neredovitog održavanja škola, nedostatka školskih zgrada i prostorne ograničenosti postojećih škola. Školski prostor u većini krajeva Hrvatske i Slavonije predstavljao je veliki problem. U Mažuranićevom školskom zakonu stoji da “zgrade pučkih školah moraju biti suhe, svijetle i provjetrene, te imati dovoljno prostora za mladež” i da “osnove za gradnju pučkih škola, na koje nisu već unaprijed propisane, moraju u pojedinim slučajevima prije izvođenja biti odobrene od Zemaljske vlade.” Pučke škole moraju biti “potrebitim pokućtvom i bar najnužnijim učevnim sredstvima opskrbljene.” Pored točno propisanih normi za veličinu školskog prostora, bio je propisan i sav potreban inventar, školsko pokućstvo, a posebno su bile značajne školske klupe koje su trebale biti barem za tri uzrasta, s posebnom napomenom da tamo gdje se poučavaju učenici oba spola treba, između djevojačkih i dječaćkih sjedala, napraviti prolaz za učitelja. Klupe su trebale imati spremišta za učila, rupe za tintarnice s poklopcima i utore za olovke i držala. Učiteljski stol ili katedra bio je smješten na povišenom mjestu s prednje strane, radi preglednosti razreda. Neizostavni dio školske učionice bila je školska ploča, te nastavna učila kao što su računalo, reljefni zemljovid, globus s kompasom, te zidna početnica za hrvatski jezik i matematiku, suhi preparati ptica, obvezno pisanke, školske pločice od škriljevaca i brezove šibe. Školski odbori trebali su se brinuti za opremu škola i nabavku novih školskih pomagala. Unatoč zakonskim propisima, prilike na terenu bile su daleko od onog što je zakonom bilo propisano. (Raguž, 2010.)Naime, često su škole preseljavane na druge lokacije koje također nisu bile adekvatne za potrebe učenika. Stanje škola i školske infrastrukture bilo daleko od onog

što je predviđeno zakonima. Pored trošnog stanja nekih školskih zgrada, mnoge nisu imale školski vrt, “gombalište”, kao niti prikladne prostorije za predviđeni broj učenika, jer se zbog prekapacitiranosti u školama održavala paralelna nastava. Mnoge stare zgrade više nisu odgovarale zakonskim uvjetima i trebale su se obnoviti, ali za to nije bilo dostatnih sredstava. Tome su pridonijele teške materijalne prilike, posebno u manjim mjestima, stoga je i opravdana pojava odlaženja učenika na školovanje u veće gradove. (Čuvaj,1910.)

5.2. Učitelji

Nadzor nad školama oduzet je Crkvi, a svećenicima je zabranjeno obavljanje učiteljskog posla. Ova je odredba u prvi mah uzrokovala veliki manjak učitelja i privremeno zatvaranje brojnih pučkih škola. Naime, učitelji su trebali završiti učiteljsku školu u trajanju od tri, od 1874. u trajanju od četiri godine. Zakon je predvidio a niti jedan učitelj ne smije predavati više od 30 sati na tjedan te da niti jedan učitelj ne smije u isto vrijeme imati i obnašati bilo kakvu drugu službu osim orguljaške. Odluku o namještanju i otpuštanju pomoćnih učitelja donosio je županijski školski nadzornik, dok je o zapošljavanju stalnog učitelja na javnim općinskim pučkim školama odlučivala zemaljska vlada na prijedlog školskog odbora. U školama sa više učitelja ravnatelj je obavezno morao biti izabran iz redova učitelja. Učitelji i učiteljice na taj su način dobili strukovnu samostalnost. Zakonom je pokušano rješavanje redovitog isplaćivanja učiteljskih plaća na taj način da su ih školske općine bile dužne učiteljima isplatiti svaki mjesec unaprijed. Izjednačena je i plaća učitelja i učiteljica, a osim osnovne plaće isplaćivali su se i funkcionalni doplatci. Zakon govori i o pravima učitelja na stan, školski vrt i ostali primanjima, ako ne prima ništa od toga osigurana mu je stanarina u visini petnaest posto od njegove plaće.

5.3. Bolesti

Loši pedagoški standardi te nehigijenski uvjeti rada rezultirali su i oboljenjima učenika i učitelja. Među najčešćim zaraznim bolestima kod učenika bile su kozice, dizenterija i šarlah. *Napredak* 1888. godine piše o “pomoru pučkih učitelja, te navodi da je u razdoblju od 1878. do 1888.

godine umrlo 109 pučkih učitelja i 21 učiteljica.” Najviše ih je umrlo od učiteljske bolesti “sušice”, a kao razlozi se navode nedostatak prostora, dotrajalost škola, hladnoća. Ovaj podatak govori ne samo o lošim pedagoškim standardima u pogledu školskih zgrada, nego i o teškom materijalnom i socijalnom položaju učiteljskog kadra, zbog zahtjevnosti posla koji obavljaju. (Čuvaj,1910.)

5.4. Opetovnica

Opetovnica (njem. Wiederholungsschule, tal. scuola di ripetizione) je škola koju su morala pohađati sva djeca koja su završila nižu pučku školu. U njoj se znanje stečeno u općoj pučkoj školi ponavljalo i proširivalo i prema potrebama praktičnoga života. Nastavni predmeti u općoj školi bili su: nauk vjere; materinski jezik; računstvo; zemljopis; povijest; fizika; prirodopis; krasopis; geometrijsko oblikovanje; pjevanje; gimnastika; praktična uputa u najvažnije struke gospodarstva te žensku djecu ručni rad i uputa u kućanstvo. Iz podatka da su »obvezanici« opetovnice (i to tri godine) bila i djeca koja rade u tvornicama ili u većim obrtničkim radionicama može se zaključiti kako im je opetovnica bila nešto poput »permanentnog obrazovanja«, jer su uz rad i nauk (šegrtovanje) dvaput na tjedan morali utvrđivati opća znanja i vještine kao i oni koji su nastavljali školovanje u nekoj višoj općoj ili strukovnoj školi. Majstor nije smio osloboditi svoga šegrta, a trgovac svoga naučnika, ako šegrt ili naučnik školskom svjedodžbom ne dokaže, da je uredno polazio opetovnicu. (Raguž, 2010.) Svi koji su imali koga na nauku morali su mu omogućiti da četvrtkom i nedjeljom dva sata pohađa nastavu u opetovnici. Upravo zbog rada nedjeljom, opetovnice su se zvale i nedjeljne škole.

Opetovnice su u Hrvatskoj djelovale od druge polovice 19. stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata (radile su čak i u ratu na nekim područjima, npr. u Slavoniji), a onda su napuštene. Naime, nakon Drugog svjetskog rata još se jednom promijenio školski sustav, pa je obavezna osnovna škola trajala neko vrijeme sedam godina a potom je produžena na osam godina (osmogodišnja škola). Time su opetovnice izgubile razlog svojega postojanja. (Raguž, 2010.)

6. Razvoj srednjeg i visokog školstva

6.1. Srednje škole

Početno srednje školstvo je bilo u rukama crkvenih redova, između 1503. i 1773 pretežito su dominirali pavlini te isusovci, njihove srednje škole su bile pretežito humanističkog tipa, a zbog latinskog jezika i klasičnog obrazovanja nazivaju se i latinskim školama. Latinske škole sve više poprimaju otvoreni karakter sve do potpunog uvođenja u javno školstvo. Te škole, a kasnije i gimnazije imale su široko pojamovno obrazovanje, koje tražilo nastavak školovanja. Upravo prvu gimnaziju u Hrvatskoj su osnovali pavlini 1503. godine u Lepoglavi. Sveopći razvoj gimnazija se veže uz isusovce, koji su osnovali i gimnaziju u Zagrebu, Varaždinu, Osijeku, Rijeci i Požegi.

Ukidanjem crkvenih redova, država je morala preuzeti organizaciju srednjeg školstva, te uz gimnazije otvara i škole profesionalno-praktičnog karaktera. Od tada se srednje školstvo razvija paralelno, opće obrazovne škole (gimnazije) i škole praktičnog karaktera koje osposobljavaju mlade za rad. Tu se javljaju i srednje stručne škole koje se razlikuju po dva podsustava produžne i redovne. U produžnim je ponavlja gradivo, proširuje znanje koje su stekli ranije, naglasak je bio na praktičnom osposobljavanju, nastava je imala tečajni karakter. Najrašireniji oblik produžnih škola su bile šegrtske škole. Redovite stručne škole bile su slične produžnima po stručnom obrazovanju, no u njoj se učilo kontinuirano cijele školske godine i njihovo je obrazovanje bilo trogodišnje ili četverogodišnje. Često su osposobljavala ista zanimanja kao i produžne ali znatno kvalitetnije.

Između 1974. i 1990. godine pokušalo se sa uvođenjem jedinstvene srednje škole, u kojoj su prve dvije godine bile jednake za sve učenike, a kasnije su se preusmjeravali u odjeljenja/zanimanja koja su smatrali adekvatnima za njih. Time se želio podići nivo obrazovanja, no to nije bilo tako, znatno se spustio, uz to se na tržištu rada pojavio velik broj zanimanja koja nisu bila potrebna. Osamdesetih godina se taj sustav polako napušta, da bi se devedesetih ponovno reformirao srednjoškolski sustav. Otvara se sve veći broj klasičnih gimnazija, vjersko obrazovanje je opet bilo otvoreno javnosti, i vraćaju se privatne i alternativne škole. Stručne škole se dijele na trogodišnje za osposobljavanje obrtnika i četverogodišnje za osposobljavanje tehničkog kadra.

6.2. Visoke škole

Razvoj visokog školstva u Hrvatskoj vezano je uz rad crkvenih redova - dominikanaca u Zadru, isusovaca u Dubrovniku, Rijeci i Zagrebu te franjevacu u Osijeku. Prva visoka škola u Hrvatskoj o čijem postojanju i djelovanju imamo dokaze je generalno učilište dominikanskog reda u Zadru ili Universitas Jadertina (1396.-1807.). Odobrenjem cara Leopolda I. 1669. godine isusovačkom kolegiju u Zagrebu odobrava se osnivanje sveučilišta sa svim pravima. Preustrojenjem 1774.g. Sveučilište u Zagrebu ide u red modernih sveučilišta.

Prvo moderno sveučilište je bilo otvoreno u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, ono je u svom sastavu imalo Filozofski, Pravni i Bogoslovni fakultet. Visoko školstvo nakon II. svjetskog rata razvija se prema raznim modelima: diferencijacijom postojećih fakulteta na posebne fakultete, dislociranjem i otvaranjem ispostava u drugim gradovima, pretvaranjem viših i visokih škola u fakultete i otvaranje novih fakulteta. Danas u Hrvatskoj djeluje sedam sveučilišta: u Rijeci, Zagrebu, Splitu, Osijeku, Zadru, Puli i Dubrovniku.

7. Utjecaj reforme – Statistika

Novi zakon donio je pozitivne promjene u školstvu. Raste broj učenika a samim time i učitelja te škola. Tako nalazimo podatak kako u Hrvatskoj i Slavoniji do godine 1884./85. postoji 1235 pučkih te 18 građanskih škola, 1271 učitelji 221051 obveznik pučke škole, od čijeg broja školu polazi njih 68,8%. Prosječno je na jednu školu otpadalo 176 obveznika, odnosno 106 polaznika, a na jednog učitelja 116 obveznika te 71 polaznik. Postotak nepismenih pada na 67,90% među muškarcima, dok je među ženama na 79,93%. Osobita se pažnja obraća na nove didaktičko-metodičke postupke u izvođenju nastave, na bolje udžbenike i nastavna pomagala, čime broj obrazovanih ne raste samo u kvantitativnom pogledu, veći u kvalitativnom. (Raguž, 2010.)

Zaključak

Hrvatska u 19.stoljeću doživljava brojne društvene promjene. Promjene u hrvatskom školstvu koje je proveo ban Ivan Mažuranić, doprinijele su modernizaciji školstva ali i društva općenito. Možemo reći kako je ban Ivan Mažuranić dao značajan doprinos hrvatskom usponu prema građanskom društvu. Donošenjem prvog hrvatskog školskog zakona, osnovno školovanje postaje pravo, ali i zakonska obveza za svu djecu. Otvaraju se mnoge škole, a nadzor nad njima oduzet je Crkvi. Svećenicima je zabranjeno obavljanje učiteljskog posla te taj posao pripada ljudima školovanim za učiteljski poziv. Osim prava učenika, mijenjaju se i prava učitelja ali i učiteljica. Napokon dolazi do pomaka u ravnopravnosti spolova. Mažuranićeva sekularizacija obrazovnog sustava prije svega se odnosila na državno preuzimanje uprave i nadzora nad školama, dok religijski karakter školstva nije doveden u pitanje. To je bio veliki pomak u modernizaciji kojom je država preuzela glavnu brigu o odgoju i obrazovanju. Država je svojim djelokrugom moći prešla i granicu obitelji i na taj se način postavila iznad nje kao vrhovni autoritet u pitanju odgoja i obrazovanja. Roditelji koji nisu djecu slali u školu bili su kažnjavani, najprije opomenom, zatim novčanom kaznom, a u krajnjem slučaju i oduzimanjem djeteta. Crkva i obitelj koje su u tradicionalnom društvu imale ključnu ulogu u socijalizaciji djece, u modernom su građanskom društvu tu funkciju morale prepustiti odgojno-obrazovnom sustavu. U periodu Mažuranićeve reforme školstva povećana pažnja počela se posvećivati i vođenju preciznije statistike. Podaci pokazuju velik porast broja škola i veliko smanjenje nepismenosti na području Hrvatske.

Literatura

- Marković. I., (2011.) Razvoj pučkih škola u Slavonskoj vojnoj krajini tijekom 8. i 19. stoljeća, *Scrinia Slavonica* 11(2011), 79-96
- Munjiza. E., (2009.) *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Osijek
- Župan. D., (2002.) Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875.-1885.), *Scrinia Slavonica* 2 (2002), 277-292
- Župan. D., (2013.) *Mentalni korzet*, Bibliotheca Croatica , Osijek

E- građa:

1. Čuvaj, A., (1910.) [Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije](#) : od najstarijih vremena do danas. Sv. 6 : Od 20. travnja 1869. do 31. svibnja 1875. Zagreb
2. Raguž. M., (2010.) *Zakon od 14. Listopada 1874. o ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji* . Senj. zb. 37, 87-98